

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU
SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Tämä on alkuperäisen artikkelin rinnakkaistallenne (kustantajan versio).

Viite:

Kempas, I. (2021). Pienistä romaanisista kielistä pienimpiä: katsaus Istriian niemimaalla puhuttavaan istriotin kieleen. Teoksessa A. Haasio, S. Joensuu-Salo & S. Saarikoski (toim.) *Tekijä, näkijä ja vaikuttaja: SeAMK Liiketoiminta ja kulttuurin kokoomateos 2021*. (s. 244–252). (Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisusarja B. Raportteja ja selvityksiä 167).
Seinäjoen ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021120759307>

PIENISTÄ ROMAANISISTA KIELISTÄ PIENIMPIÄ: KATSAUS ISTRIAN NIEMIMAALLA PUHUTTAVAAN ISTRIOVIN KIELEEN

Ilpo Kempas, FT, dosentti, lehtori
SeAMK Liiketoiminta ja kulttuuri

1 JOHDANTOA

Artikkelissa tarkastellaan Istrian niemimaalla, Kroatiassa (Rovinj ympäristöineen) puhuttavaa romaanista istriotin kieltä, jonka olemassaolo on mitä todennäköisimmin suurelle yleisölle tuntematon. Romaanisten kielten perheessä (lähes miljardi ensikielistä ja kakkoskielistä puhujaa) on suuria kieliä, kuten espanja (lähes kuusi miljoonaa puhujaa), mutta myös pieniä. Istriotilla on 1300 käyttäjää, joista ensikielenään kieltä puhuu vain 400 henkilöä (Ethnologue 2021).

Vaikka istriotti polveutuu vulgäärilatinasta kuten kaikki romaaniset kielet, sen sukulaisuussuhteesta muihin romaanisiin kieliin ei ole tutkijoiden keskuudessa yksimielisyyttä. Se on yhdistetty friulin kieleen (retoromaaninen kielen maantieteellinen variantti) ja jo sammuneeseen dalmaattiin (Adrianmeren rannikkoalue Istrian niemimaan eteläpuolelta aina Dubrovnikin eteläpuolelle)¹, teoria, jota on kannattanut esimerkiksi Petar Skok, tai sitten pidetty erillisenä, itsenäisesti kehittyneenä romaanisena kielenä, joka on saanut vaikutteita muista kielistä kuten venetsiasta ja slaavilaisista kielistä. Asiasta on siis erilaisia mielipiteitä. Bartoli (Vidossi & Bartoli 1945) piti sitä ryhmänä arkaaisia venetsialaismurteita. Ive (1954) puolestaan luokitteli sen

¹ Vrt. myös "It is perhaps more similar to Friulian or Dalmatian than to Istro-Rumanian" (Istriot: Introduction, [viitattu 14.8.2021]).

friulin kielen alueelliseksi variantiksi, kun taas Muljačić (1991) torjuu ajatuksen kielen polveutumisesta venetsiasta, friulista tai dalmaatista. Joka tapauksessa myöhemmällä ajalla tullut venetsian vaikutus istriottiin on kiistaton, ja useat puhujat ovat korvanneet kielensä venetsialla, joka siihen verrattuna on suurempi kieli ja jolla on alueellista prestiisiä.

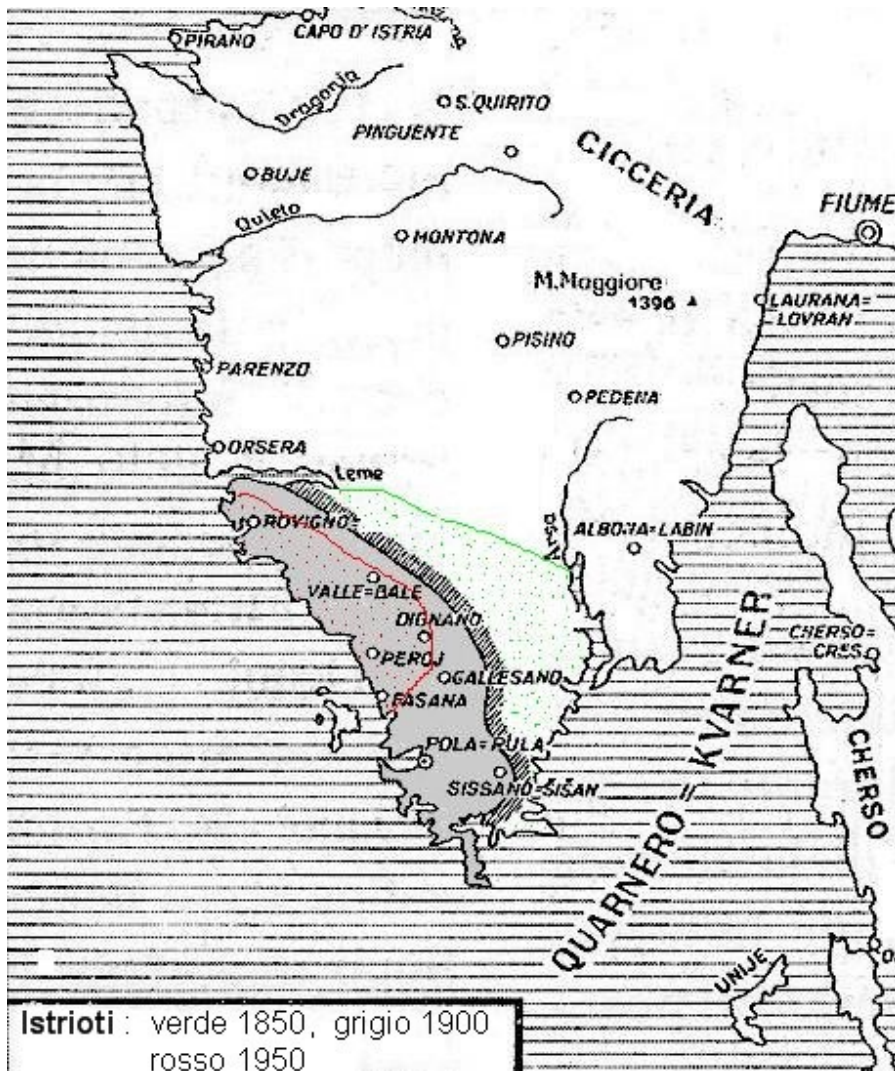
Samankaltaisesta nimestään huolimatta istriotti ei liity mitenkään Istrian niemimaalla myös puhuttavaan istroromaniaan, jonka puhuma-alue myös sijaitsee maantieteellisesti erillään istriotista.

Istriotti ei nykyisestä pienestä puhujamäärästään huolimatta ole suinkaan ollut historiallisesti tuntematon. Cergna (2014, 320) tuo esiin löytämänsä, todennäköisesti varhaisimman, viittauksen istriottiin Dante Alighierin teoksessa *De vulgari eloquentia* (1302–1305), jossa kirjailija toteaa:

“[...] le lingue degli uomini variano: i Siciliani parlano diversamente dagli Apuli, gli Apuli dai Romani [...], i Lombardi dai Trevigiani e dai Veneti, questi dagli Aquileiesi e questi dagli **Istriani**”

‘[...]ihmisten kielet vaihtelevat: sisilialaiset puhuvat eri tavoin kuin apulialaiset, apulialaiset eri tavoin kuin roomalaiset [...], lombardialaiset eri tavoin kuin trevisolaiset ja venetsialaiset, ja nämä eri tavoin kuin aquilalaiset, ja nämä eri tavoin kuin **istrialaiset.**’

Istriotin puhuma-alue ilmenee kuvasta 1 (lähinnä vain punaisen viivan rajaama alue).

Kuva 1. Istriotin puhuma-alue (Kuva: Geografia del Regno d'Italia/testo di geografia per scuole medie inferiori/ed. Balilla 1935/anno XIV E.F. Author: G. De Angelini.; public domain).

Kuvasta ilmenee puhuma-alueen kattaneen vielä 1800-luvun puolivälissä koko Istrian niemimaan eteläosan, josta vuoteen 1900 mennessä (harmaalla merkitty alue) se oli supistunut lounaisosaan ja vuoteen 1950 mennessä edelleen punaisen viiman rajoittamalle alueelle.

Keskeisenä syynä kehitykseen olivat toisen maailmansodan jälkeiset tapahtumat. Istrian niemimaa päätyi osaksi Jugoslaviaa, ja 1947

huomattava osa italian-/venetsian-/istriotinkielisestä väestöstä lähti maanpakoon, vallitsevasti Italiaan (Pizzi 2001, 21).

Istrian niemimaa (Kuva 2) on kielellisesti hyvin poikkeuksellinen alue siitä syystä, että samalla maantieteellisesti rajallisella alueella (vrt. kuvan kartan mittajana) on puhuttu ja puhutaan huomattavan monta eri kieltä.

Kuva 2. Istrian niemimaa (Lähde: Wikipedia Commons).

Nykyisin niemimaan pohjoisosassa puhutaan sloveenia ja Kroatian puoleisessa keski- ja eteläosassa vallitsevasti kroaattia. Tämän ohella eri roomaniset kielet ovat laajasti edustettuina. Nykyisin uhanalaisen istriotin ohella niemimaan länsirannikko on ollut historiallisesti italian-, oikeammin *venetsiankielistä* aluetta. *La Serenissima*, Venetsian tasavalta, oli aiemmin huomattava merenkulkija- ja kauppamahti sekä tärkeä toimija koko Adrianmeren ympäristössä, pitkälle etelään saakka.

Alueella puhutaan myös jo mainittua roomanista *istroromaniaa*, jota nykyisin puhutaan kahdella erillisellä sisämaa-alueella kartassa näkyvästä Opatijan kaupungista pohjoiseen ja lounaaseen. Kuten nimestä voi päätellä, se on romanian kielen variantti (tai lähisukukieli), eikä siten liity lainkaan istriottiin.

Romaanisen *friulin* kielen puhuma-alue ulottui kartalla näkyvään Triesteen asti 1800-luvulle saakka, jolloin se korvautui lähialueella puhuttavalla venetsian kielellä. Friuli ei siten liene koskaan ollut maantieteellisesti yhteydessä istriottiin.

Lopuksi on mainittava, että jo sammuneen romaanisen *dalmaatin* puhuma-alue aiemmin ulottui kartassa näkyville Krkin ja Cresin saarille.

2 ISTRIOTIN KIELELLISISTÄ OMINAISPIIRTEISTÄ

Istriotin ominaispiirteistä voi fonologiaan liittyen mainita painollisten vokaalien diftongoitumisen, esim.

[1] *doûro* (it. duro 'kova', 'raskas'); *fadeîga* (it. fatica 'rasitus'), *fuórsa* (it. forza 'voima'), *fiéro* (it. ferro 'rauta') (Cocianich [13.8.2021])

Vokaalien diftongoitumista esiintyy (eri muodoissa) kuitenkin myös muissa romaanisissa kielissä, tosin vallitsevasti latinan lyhyestä painollisesta e:stä (Ĕ) ja o:sta (Ŏ) polveutuvisissa tapauksissa (kuten edellisen esimerkin kahdessa viimeisessä tapauksessa).

Sen sijaan istriotin erikoisimpana piirteenä voi pitää – muihin romaanisiin kieliin verrattuna – sananloppuisen -e:n korvautumista -o:lla (Cocianich 2017), esim.:

[2] *carno* (it., esp. carne 'liha'); *foûlmano* (it. *fulmine* 'salama'), *virdo* (it. esp. verde 'vihreä'); *senpro* (it. *sempre*, esp. *siempre* 'aina')

Sanaston alueella istriotissa on piirteitä, jotka ovat joko arkaaisia tai muissa romaanisissa kielissä kuin italiassa tai venetsiassa esiintyviä. Näin ollen esim. verbi *mennä* on istriotissa *xel* (< lat. *īre*, it. *andare*) ja verbi *itkeä piurà* (< lat. *plorāre*, it. *piangere*; vrt. esp. *llorar*, ran. *pleurer*) (Cocianich 2017),

Seuraavassa on kielinäyte istriotista (Cociancich 2017), alkuperäinen lähde Deanović 1954), joka perustuu eri kieliä vertailtaessa usein käytettävään Raamatun tuhlaajapoikavertaukseen.

(3) Oûn omo el viva du fiuói. El pioûn peício da luri ga deîs a su pare: «Misàr pare, dime la parto de la ruoba ca ma tuca», e lu uó fato fra luri la spartision de la ruoba. Da là a puochi deî el feîo pioûn peício l'úo miso doûto insieme e al sa na xi xeî in pais a largo, e là l'úo cunsumà doûto el suójo in bagurdi.

'Eräällä miehellä oli kaksi poikaa. Heistä nuorempi sanoi isälleen: "Isä, anna minulle minun osuuteni omaisuudesta", ja isä jakoi omaisuutensa. Sitten vain muutaman päivän päästä kuopus kokosi tavaransa ja lähti kaukaiseen maahan ja tuhlassi siellä kaiken omaisuutensa turhuuksiin.'

Kuten italiaa osaava lukija oitis huomaa, näyte eroaa tästä huomattavasti – tosin samanlaisen reaktion herättäisi todennäköisesti myös saman tekstin esittäminen jollakin Italiassa puhuttavalla perinteisellä murteella (eli alueellisella romaanisella kielellä, joka ei kielitieteellisesti ottaen ole italian murre). Aiemmin on jo käynyt ilmi, että istriotti on saanut paljon vaikutteita venetsian kielestä. Eräs konkreettinen osoitus tästä on tekstissä ilmenevä, sekä italiassa että venetsiassa esiintyvä muoto *insieme* ('yhdessä', 'yhteen'). "Oikea" istriotinkielinen vastine olisi kuitenkin *insembro*.

3 ISTRIOTIN TULEVAISUUS

Vaikka istriotilla on ensikielisiä puhujia nykyisin vain 400, tämäkin on kunnioitettava määrä, kun ottaa huomioon venetsian kielen historiallisesti merkittävän alueellisen roolin ja kielellisen lähisukulaisuuden, joka on johtanut nuoremmilla puhujilla kielenvaihtoon.

Salmisen (2007, 250) mukaan istriotilla, joka on siis luokiteltu vakavasti vaarantuneeksi, on nuoria puhujia Balessa (Valle) ja Galižanassa (Gallesano) mutta muualla puhujat kuuluvat vanhempiin ikäluokkiin.

Hän toteaa myös kaikkien puhujien idiolektissa ilmenevän voimakasta venetsian kielen vaikutusta. Toisaalta Salminen mainitsee, että kieltä viljellään aktiivisesti kansanrunoudessa. Repetin (2018, 116, 118) mukaan istriotin status on *muuttuva (shifting)*, mikä tarkoittaa, että hedelmällisessä iässä oleva sukupolvi käyttää kieltä keskenään mutta kieli ei enää siirry eteenpäin seuraavalle sukupolvelle.

Kielen ylläpitämiseksi on vuonna 2012 luotu italiankielinen verkkosivusto Festival dell'Istrioto (2020). Huolimatta tiedeyhteisön sisäisistä keskenään poikkeavista käsityksistä istriotin kielen sukulaisuussuhteisiin liittyen sivuston kohdeyleisö mielletään 'italialaisten yhteisöiksi' (*le comunità degli italiani*). Itse istriotin kieltä esiintyy vain sivuston lauläänitteissä, ei esimerkiksi asiatekstissä.

Juuri yhtenäistetyn standardikielen puuttuminen muodostaa uhan kielen säilymiselle. Tämä näkyy käytännössäkin esim. siinä, ettei itse kielestä kertova Wikipedia-sivukaan (Lingua istriota, [viitattu 13.8.2021]) ole saatavissa istriotiksi, päinvastoin kuin esim. venetsian kielestä kertova sivu (Léngua vènetà, [viitattu 13.8.2021]). Toisaalta itse kielen nimi, istriotti, on peräisin lingvisti Graziadio Isaia Ascolilta (1829–1907): puhujat itse kutsuivat puhumaansa murretta oman paikkakuntansa mukaan eivätkä nähneet kieltä laajempaan kokonaisuutena.

Filipi (2019) tuo kuitenkin esiin, että istriotin kielellä on ilmestynyt viime vuosina merkittävää kaunokirjallisuutta. Filipi mainitsee Rovignon murteella kirjoittavan Ligio Zaniinin ja Giusto Curton, Dignanon murteella kirjoittavan Loredana Bogliunin sekä Balen murteella kirjoittavan Romina Floresin.

Myös populaarimusiikin alueella on havaittavissa kielen elvyttämistä. Tällä hetkellä keskeinen toimija on istriotin kielellä laulava kroatialainen Tamara Obrovac Transhistria Ensemble yhtyeineen.

Kaiken kaikkeaan nykyisin on havaittavissa maailmanlaajuinen trendi ryhtyä toimenpiteisiin uhanalaisten kielten pelastamiseksi. Siten Suomessakin on viritetty kielipesätoimintaa ainakin koltansaameen liittyen (Moshnikoff & Moshnikoff 2006). Aika näyttää, millainen tulevaisuus istriotilla on. Toisaalta kielten häviäminen ja uusien synty on

kautta historian ollut osa kielten luonnollista kehitystä. Ratkaisevana erona aiempaan on kuitenkin, että nykyisin tällaiset asiat tiedostetaan ja puuttamalla asiaan voidaan yksittäisen kielen negatiivinen kehityssuunta haluttaessa pysäyttää.

LÄHTEET

Cergna, S. 2014. L'istrioto: cenni storici, Atti, Centro di Ricerche Storiche, Rovigno, vol. XLIV, 2014, 317–332.

Cociancich, P. 2017. L'istrioto, una lingua poco conosciuta. [Verkkoartikkeli]. [Viitattu 13.8.2021]. Saatavana: <https://patrimonilinguistici.it/istrioto/>

Deanović, M. 1954. Avviamento allo studio del dialetto di Rovigno d'Istria. Università di Zagabria.

Ethnologue: Languages of the World. 2021. [Tietokanta]. [Viitattu 13.8.2021]. Vaatii käyttöoikeuden.

Festival dell'Istrioto. 2020. [Verkkosivusto]. [Viitattu 13.8.2021]. Saatavana: <https://www.festivalistrioto.com/index.php/il-festival>

Filipi, G. 2019. Istrioto (lingua istroromanza). [Verkkoartikkeli]. Istrapedia: istarska internetska enciklopedija. [Viitattu 14.8.2021]. Saatavana: <https://www.istrapedia.hr/it/natuknice/1312/istrioto-lingua-istroromanza>

Istriot: Introduction. Ei päiväystä. [Verkkosivu]. Verbfix. [Viitattu 14.8.2021]. Saatavana: <https://docs.verbfix.com/Languages/Istriot>

Ive, A. 1954. Avviamento allo studio del dialetto di Rovigno d'Istria: Gramatica-Testi-Glossario. Zagabria.

Łéngua vènetà. Ei päiväystä. [Verkkoartikkeli]. Wikipedia. [Viitattu 13.8.2021]. Saatavana: https://vec.wikipedia.org/wiki/%C5%81%C3%A9ngua_v%C3%A8neta

Lingua istriota. Ei päiväystä. [Verkkoartikkeli]. Wikipedia. [Viitattu 13.8.2021]. Saatavana: https://it.wikipedia.org/wiki/Lingua_istriota

Moshnikoff, S. & Moshnikoff, J. 2006. Koltansaamen kielipesä. [Verkkojulkaisu]. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. [Viitattu 14.8.2021]. Saatavana: <https://www.kotus.fi/files/721/kolttaLiite3.pdf>

Muljačić, Z. 1991. Sullo status linguistico dell'istrioto medievale. *Linguistica* 31 (1). doi: 10.4312/linguistica.31.1.155-170

Pizzi, K. 2001. A City in search of an author. [E-kirja]. London: Sheffield Academic Press. [Viitattu 19.11.2021]. Saatavana Ebsco eBook Collection -tietokannasta. Vaatii käyttöoikeuden

Repetti, L. 2018. Fieldwork and building corpora for endangered varieties. Teoksessa: W. Ayres-Bennett & J. Carruthers (toim.) *Manual of Romance Sociolinguistics*, 114–133. [viitattu 19.11.2021]. Saatavana Ebsco eBook Collection -tietokannasta. Vaatii käyttöoikeuden.

Salminen, T. 2007. Europe and North Asia. Teoksessa: C. Moseley (toim.) *Encyclopedia of the world's endangered languages*. London/New York: Routledge, 211–280.

Vidossi, G. & Bartoli, M. 1945. Alle porte orientali d'Italia. Dialetti e lingua della Venezia Giulia (Friuli e Istria) e stratificazione linguistica in Istria. Editore Gheroni.